

Par-ha-a'DAN PERGE'YE

Halûk Abbasoğlu*

“Tüm kabileler ülkesi” anlamına gelen, ya da bir söylenceye göre Troia savaşı kahramanlarından Mopsos’un, kız kardeşi *Pamphyle*’nin onuruna adlandırıldığı Pamphylia, denizi, sulak bereketli ovaları, iklimi ve tüm coğrafi yapısı ile her zaman yerleşime çok uygun şartlara sahip olmuştur. Pamphylia düzlüğünde son on yıl öncesine kadar yapılan kazılarda bölgenin Yunan ve Roma Çağı arkeolojisi ve görkemli yapıları araştırıldığından bilgilerimiz bu dönemlerle sınırlıydı. Bir başka deyişle araştırmaların yetersizliği, arkeolojik ve tarihi belgelerin azlığı Pamphylia’nın Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağ gibi erken dönemleri için kesin bir şeyler söylememize olanak tanımamaktaydı. Buna karşın yüksek platoda Karain Mağarası’ndan başlamak üzere, Elmalı çevresindeki Tekehöyük, Akçayhöyük, Kızılbel, Karataş, Bağbaşı, Hacı Musalar, Bademağacı gibi Paleolitik’ten M.Ö. 2. Binin ilk yarısına kadar tarihlenen yerleşimler vardır.

Hitit metinlerinden Geç Tunç Çağ’da bölgede Luwi yerleşmelerinin olduğu kabul edilse de Pamphylia düzlüğünde Tunç Çağı’na ait arkeolojik izlerin olmaması ilginçtir. Şimdi kayıp olan ve Paribeni-Romanelli tarafından Perge’den satın alındığı söylenen, yerel Anadolu özellikleri gösteren damga mühür (Resim 1), bu dönemler için tek arkeolojik belgedir (Paribeni-Romanelli 1914: 66). Yalnız Tunç Çağ’a ait değil keza Erken Demir Çağ’a da ait arkeolojik buluntular da çok kısıtlıdır. J. Mellart’ın Aspendos’ta bulduğu “Black on Red I” keramik parçası Demir Çağ’ın başına ait tek örnektir (Mellart 1955: 119 vd., res. 31).

Bütün bunlara karşın bu verimli ovada, arkeolojik verilerin azlığına dayanarak Klasik Dönem öncesi bir yerleşmenin hiç gerçekleşmemiş olması savını ileri sürmek pek doğru değildir. Bölgede hala var olan göçerlik geleneği, belki çok eski dönemler için de geçerlidir. Ya da bu yerleşmeler, Batı Anadolu’da

Menderes vadisinde olduğu gibi, bol sulu Katarraktes (Düden), Kestros (Aksu), Eurymedon (Köprüçay), Melas (Manavgat Çayı) gibi akarsuların millerinin altında kalmış olabilirler. Çünkü filolojik belgeler Pamphylia’nın M.Ö. 2. Binde hatta M.Ö. 3. Binde iskan edilmiş olduğunu göstermektedir. Bu bölgede yaşayanların konuştukları dillerin yerli Anadolu özellikleri taşıdıkları bilinmektedir. Nitekim Hitit metinlerinde adı geçen Arzawa’lıların Luwi diliyle bağlantısı kabul edilir ve bir çok bilim adamınca “Küçük Arzawa Krallığı” Pamphylia’ya yerleştirilir (Bryce 1974: 103; Işık 1996: 23 vd.). Özellikle Luwi dilinde bilinen -nd, -ss yapı eklerini içeren yerleşmelerin sayısı komşu Lykia ve Pisidia bölgelerinde çoktur. Pamphylia’daki tek örnek ise Aspendos’tur. Ancak Perge, Side, Sillyon kent isimleri de eski Yunanca olmayıp, yerli Anadolu dilleri özellikleri taşımaktadır. Nitekim C. Brixhe, Pamphylia lehçesinin Luwi, Kıbrıs, Arkadia, Aiol öğelerini içermesi dolayısıyla Pamphylia’da M.Ö. 1. Binde konuşulan Yunanca’yı başlı başına bir lehçe olarak kabul eder (Brixhe 1976: 145). Keza Side dili de Yunanca’nın bir lehçesi olmayıp, Luwice’ye benzerlik gösteren Hint-Avrupa dil ailesinden M.Ö. 1. Bin Anadolu dilidir¹. Ayrıca Perge’nin ünlü tanrıçası Artemis Pergaia bir Yunan tanrıçası değildir. Bu konuda Perge’de Hellenistik ve Geç Devir kapıları arasındaki meydanın batısındaki F4 olarak isimlendirilen Roma Çağ’ı çeşmesinde devşirme olarak kullanılan bir yazıt büyük önem taşır. Arkaik Pamphylia diyalekti ile yazılmış, M.Ö.5. yüzyıla ait yazıtta geçen , *wanassas preias* sözcüklerinden *preias* kelimesi Perge’nin eski yazılış şekli, “Perge’nin hatunu” anlamındaki Wanassas Preia’da daha sonraki Artemis Pergaia ile eşdeğer eski bir Anadolu tanrıçası olmalıdır (Şahin 1999: 2-3, no. 1). Nitekim Perge’nin M.Ö. 3 ve 2. yüzyıla ait Artemis tasvirli sikkelerinde Wanassas

* Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, 34134 Beyazıt, İstanbul / TÜRKİYE.

¹ Antik yazarlardan Strabon XIV.4.2’de Side’nin bir Aiol kenti olan Kyme’li kolonistlerce kurulduğuna ve dilin Yunanca olmayan karakterine değinir.

Preia sözcüklerine rastlanır (Hill 1897: 122, no. 15-20; Head 1911: 702, fig. 318; Aulock 1965: no. 4649-52).

1986 yılında Boğazköy'de bulunan bir bronz tablet (Resim 2) içerdiği Par-ha-a / Perge ilişkisi dolayısıyla Geç Tunç Çağı buluntusu olmayan Perge ve bölge için çok önemli kaynak ve Perge'nin bilinen Hellenistik ve Roma Dönemi öncesini araştırmak için bir ışık olmuştur (Otten 1987: 271-277; 1988; 1989: 19). Luwi fırtına tanrısı Tarhunt'un adını taşıyan Tarhuntašša ülkesi kralı Kurunta ile Hitit kralı IV. Tuthaliya arasında yapılan antlaşmanın tam metnini içeren bu tablet Tarhuntašša krallığının sınırlarını çizer (Resim 3). Otten, bu tablette Tarhuntašša'nın batı sınırını oluşturan Ka-as-ta-ra-ia nehrinin Kestros, bugünkü Aksu ve batısındaki Par-ha-a'nın Perge olduğunu kabul eder. Gerek Ka-as-ta-ra-ia Kestros paraleliği ile desteklenen Par-ha-a'nın Perge, gerekse Par-ha-a'nın Lukka'ya dahil olması Otten'den başka Mellink (Mellink 1995: 39) ve son yıllarda Tarhuntašša ile ilgili geniş araştırma yapan Dinçol'lar (Dinçol et al. 2000: 2) tarafından da kesin kabul edilmektedir. Buna karşın III. Hattuşili yıllıklarında geçen Nahita'nın Magidos ve Şelluša'nın Sillyon olarak lokalizasyonları şimdilik tartışmalıdır (Tekoğlu 1999-2000: 49 vd).

Bu bilgilerin ışığı altında Par-ha-a / Perge ilişkisini arkeolojik açıdan kanıtlamak amacıyla 1994-2004 yılları arasında Perge akropolisinde, sondajlara dayanan kapsamlı, disiplinler arası bir araştırma yürütülmüştür². Bu araştırmalara genel olarak bakacak olursak Jeoarkeolojik etüdlerin sonucunda³ Perge ve civarı arazisinin Holosen'de oluştuğu, Antik Dönemden itibaren herhangi bir fluvial su baskınının olmadığı, antik Kestros yatağının bilinenin aksine bugünkü Aksu Çayı yatağına uyduğu, dolayısıyla Perge nehir limanının yaklaşık 4 km. doğuda bugünkü Aksu kıyısında olduğu, ancak liman için şimdilik somut bir bilginin olmadığı saptanmıştır. Bu süreçte yapılan Paleozoolojik çalışmalar kapsamında yapılan kemik analizlerinde⁴ Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e doğru

büyük baş hayvanlarda artma domuz oranında azalma tespit edilmiştir.

Arkeolojik veriler ise Perge'nin yerleşim tarihi ile ilgili bilgilerimizi köklü bir şekilde değiştirir. Bulunan dört pişmiş toprak kap içindeki çocuk gömülerinin C 14 tarihlemesine göre Kalkolitik Dönem'e (M.Ö. 4256-4038) ait oldukları sonucu çıkmıştır. Bu gömülerin dışında akropolisde kutsal alanın doğu kenarındaki bir sondajda Pamphylia için ilk kez Bronz Çağ'dan Erken Demir Çağı'na kadar kesintisiz bir stratigrafi saptanmıştır. Bronz Çağı'na tarihlenen sağlam duvarların yoğunluğu, Kıbrıs kökenli ithal Myken keramiği Perge akropolisinde Kıbrıs ve Tarsus ile ticaret ilişkisi olan büyük bir yerleşimin söz konusu olduğunu gösterir. Bunlar Hitit Dönemi Par-ha-a'sı ve Perge arasındaki bağlantıyı destekler niteliktedir. Keramik buluntuların yardımıyla Geç Bronz Çağı'na kadar sadece Batı Anadolu'nun iç bölgeleriyle (Beycesultan, Alişar) sonraları Bronz Çağı'nın III C evresinden itibaren Tarsus ve Kıbrıs ile deniz ticareti ilişkisinin arttığı anlaşılmaktadır. M.Ö. 9. - 8. yüzyıllardan itibaren yerel keramiği etkileyen ithal Kıbrıs keramiği ele geçmiştir. M.Ö. 700'den itibaren Perge yeniden Batı Anadolu bölgesine ve özellikle Rhodos ağırlıklı olmak üzere Ege'ye açılmıştır. Attika keramiği ilk olarak M.Ö. erken 5. yüzyılda söz edilebilir şekilde artmıştır. Bugün için elimizdeki dil belgelerinin de dikkate alınmasıyla Perge'nin şimdiye kadar bilinenden çok önce iskan edildiği ve Pamphylia kültürünün oluşumunda etken olduğu ortaya çıkmış, kültürler arası ilişkilerde somut verilere sahip olunarak Par-ha-a'nın varlığı fikri ve Par-ha-a / Preia / Perge ilişkisi kuvvetlenmiştir. Ancak ne yazık ki Par-ha-a ile doğrudan ilgili kesin arkeolojik bir bulgu henüz yoktur.

Tüm arzumuz sevgili Dinçol'ların da kabul ettikleri Par-ha-a / Perge ilişkisini destekleyecek arkeolojik ve filolojik bulguların Perge'de elde edilmesi ve onların Dinçol'lar tarafından değerlendirilmesi olacaktır.

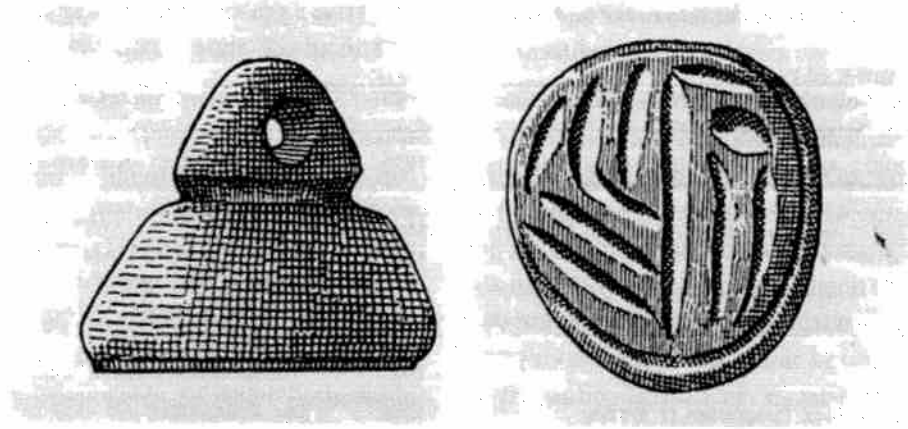
Bibliyografya

- Abbasoğlu, H. – W. Martini (ed.)
2003 *Die Akropolis von Perge. Bd. 1. Survey und Sondagen 1994-1997*, Mainz am Rhein, 2004.
- 2003 “Perge 2002”, *Anadolu Akdeniz'i Arkeoloji Haberleri* 2003-1: 30-33.
- 2004 “Perge 2003” *Anadolu Akdeniz'i Arkeoloji Haberleri* 2004-2: 45-48.
- 2005 “2004 Yılı Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları”. *Anadolu Akdeniz'i Arkeoloji Haberleri* 2005-3: 67-71.
- Aulock, H. von
1965 *SNG, Deutschland, Pamphylien 11*, Berlin.
- Brixhe, C.
1976 *Le Dialect Grec de Pamphylie*, Paris.
- Bryce, T.R.
1974 “Some Geographical and Political Aspects of Muršilis Arzawan Campaign”, *Anatolian Studies* 24: 103-116.
- Dinçol, A.M. – B. Dinçol et.al
2000 “The Borders of The Appanage Kingdom of Tarhuntašša”, *Anatolica* 26: 1-30.
- Head, B.V.
1911 *Historia Numorum: A manual of Greek numismatics*, Oxford.
- Hill, G.F.
1897 *Catalogue of the Greek coins of Lycia, Pamphylia and Pisidia*, Londra.
- Işık, F.
1996 “Pamfilya ve Anadolu Gerçeği”, *Adalya* 1: 23-44.
- Mellart, J.
1955 “Iron Age Pottery from Southern Anatolia”, *Belleten* 74: 115-136.
- Mellink, M.J.
1985 “Homer, Lycia, and Lukka”, J. B. Carter – S. P. Morris (eds.) *The Ages of Homer, A Tribute to Emily Townsend Vermeule*: 33-43.
- Otten, H.
1987 “Die Bronzetafel”, *IX. KST* 1: 271-277.
- 1988 *Die Bronzetafel aus Boğazköy: Ein Staatvertrag Tuthalijas IV* (Studien zu den Boğazköy-Texten, Bein. 1), Wiesbaden.
- 1989 *Die 1986 in Boğazköy gefundene Bronzetafel*, Innsbruck.
- Paribeni, R. – P. Romanelli
1914 “Studii e ricerche aeheologiche nel'Anatolia meridionale”, *Mont.Ant* 23: 5-274.
- Şahin, S.
1999 *Die Inschriften von Perge I, Vorrömische Zeit, frühe und hohe Kaiserzeit*, Bonn.
- Tekoğlu, R.
1999-2000 “Eski Pamphylia Halkları ve Dilleri”, *Adalya* 4: 49-60.

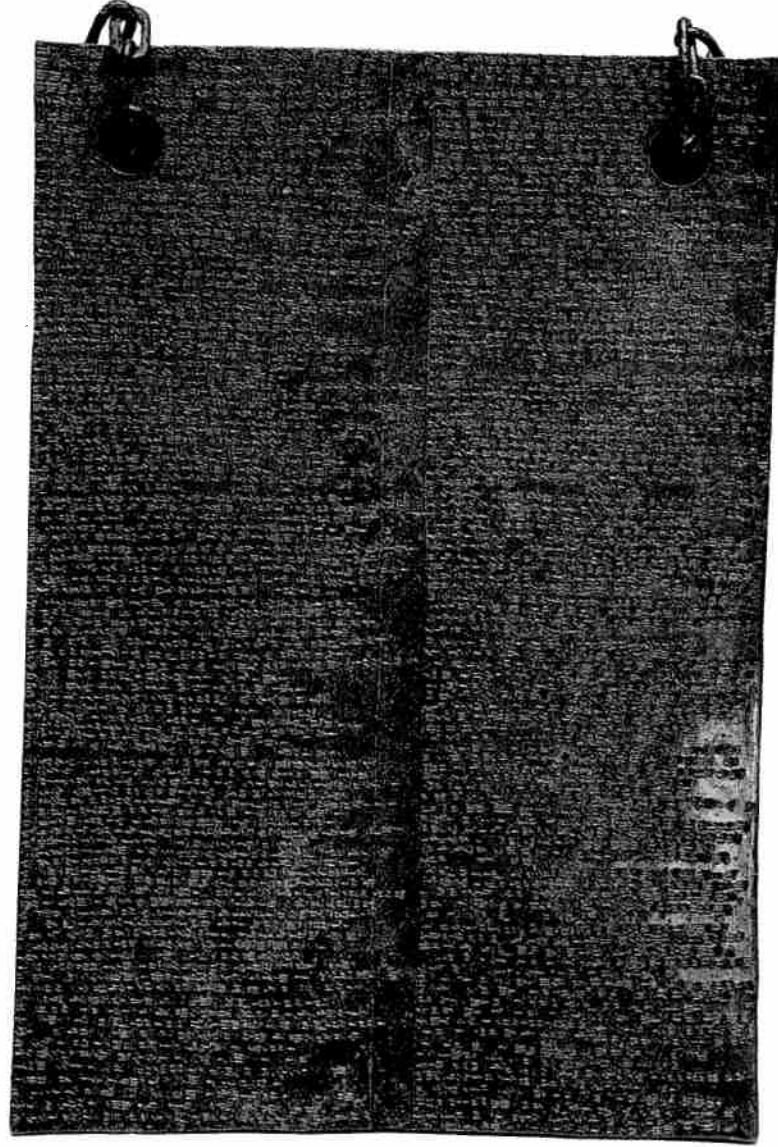
² Bu çalışma Almanya Gießen Justus Liebig Üniversitesi ve aynı üniversitenin Arkeoloji Bölüm Başkanı Prof. Wolfram Martini ile müştereken yapılmıştır. Çalışmalar DFG Alman Bilimler Akademisi'nin yanı sıra İstanbul Üniversitesi Bilisel Araştırmalar Projeleri Yürütücü Sekreterliğinin 814/190496 (1996-1998), 1248/050599 (1999), 1248/050599 (2000), 1644/3004200 (2001), 8/27082002 (2002), 122/15052003 (2003), 240/29042004 (2004) projeleriyle desteklenmiş olup, bu kurumlara teşekkür etmek bir borçtur. Sonuçlar için bkz.: Abbasoğlu-Martini: 2003, Abbasoğlu 2003; Abbasoğlu 2004; Abbasoğlu 2005.

³ Prof. Dr. H. Brückner'in (Marburg - Almanya) verdiği bilgilere teşekkür ederim.

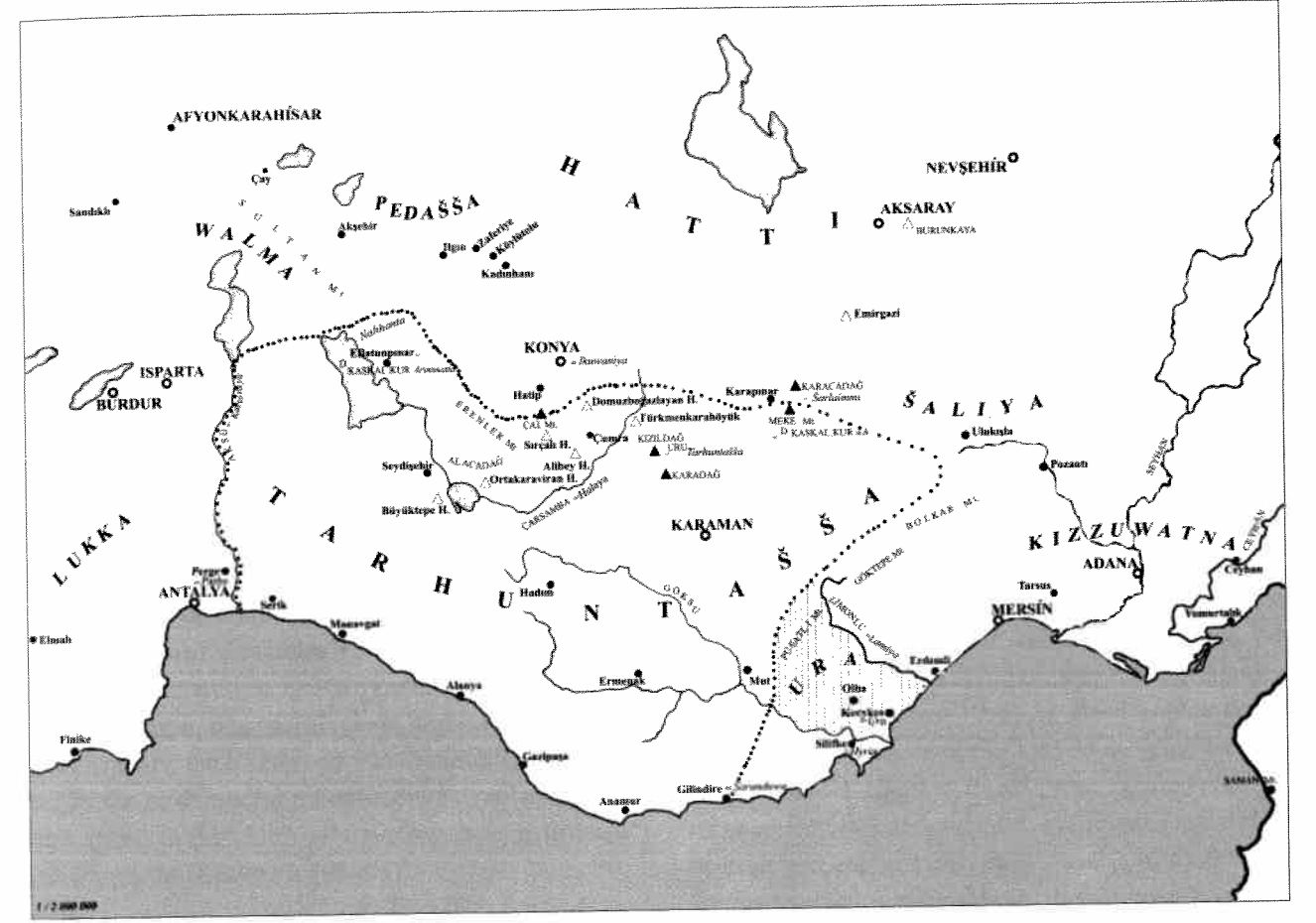
⁴ Dr. M. Fabis'e (Nitra – Slovakya) verdiği bilgiler için teşekkür ederim.

Res. 1 Perge'den satın alındığı söylenen damga mühür (Paribeni-Romanelli 1914: 66 fig.8).

Res. 2 Boğazköy bulunmuş Bronz tablet (Boğazköy Kazısı Arşivi).

Res. 3 Tarhuntašša ülkesinin sınırlarını gösteren harita (Dinçol et.al 2000: 19).